

Мельник Ю. О.,

*магістр права, юрист II класу, прокурор
прокуратури Волочиського району Хмельницької області*

ЦИВІЛЬНА ПРОЦЕСУАЛЬНА ПРАВОЗДАТНІСТЬ ІНШИХ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті розглядаються питання, які стосуються проблеми правової природи цивільної процесуальної правоздатності «інших учасників цивільного процесу». Аналізуються питання взаємопов'язаності інституту цивільної процесуальної правоздатності в матеріальному та процесуальному праві. Розкривається питання колізійності загальних та спеціальних норм цивільного процесуального законодавства у контексті інституту цивільної процесуальної правоздатності учасників цивільного процесу. Доводяться факти впливу та залежності неповноти законодавчого закріплення цього інституту із застосуванням у судовій практиці.

Ключові слова: цивільна процесуальна правоздатність, інші учасники цивільного процесу, цивільні процесуальні правовідносини, цивільна процесуальна правосуб'єктність.

Постановка проблеми. Інститут цивільної процесуальної правосуб'єктності займає одне із центральних місць у правовому регулюванні цивільних процесуальних правовідносин, оскільки впливає на їх виникнення, зміну та припинення. Цивільна процесуальна правоздатність, будучи структурним її елементом, повинна поширюватися на кожного із учасників цивільних процесуальних правовідносин, зумовлюючи здатність мати процесуальні права та обов'язки, а відтак, бути «ідентифікованою» щодо кожного учасника цивільного процесу. Однак не закріплення належним чином норм цивільного процесуального права в даному контексті, зумовлює проблеми правового регулювання через невизначеність цивільної процесуальної правоздатності посеред деяких учасників цивільних процесуальних правовідносин, а зокрема «інших учасників цивільного процесу».

Аналіз останніх досліджень. Звичайно, проблематика цивільної процесуальної правосуб'єктності учасників цивільного процесу не є новою, по-скільки нею переймалися чимало вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких можливо виділити С.С. Бичкову [1], І.Е. Берестову [6, с. 67-85], М.Б. Мельник та Я.Я. Мельника [4, с. 38-299; 2], В.І. Тертишніков [5, с. 39-50], С.Я. Фурса [9, с. 11-15], М.М. Ясинок [11] та ін. Проте ці наукові доробки були проведені виключно загальних підходів до інституту цивільної процесуальної правосуб'єктності у контексті цивільного процесуального статусу, видах провадження, структурі цивільних процесуальних правовідносин, тощо. Але незважаючи на це, питаннями законодавчої урегульованості інституту цивільної процесуальної правоздатності ґрунтовні дослідження не проводились. А цивільне процесуальне законодавство та судова практика [10, с. 189-199] не дають відповіді щодо цивільної процесуальної правоздатності деякої категорії осіб, які є безпосередніми учасниками цивільного процесу, що є неприпустимим та потребує детального дослідження.

Мета статті. За таких обставин нами ставиться за мету проведення аналізу чинного законодавства та виявлення прога-

лин в інституті цивільної процесуальної правоздатності, задля з'ясування такого, у тій категорії учасників цивільного процесу, в яких прямо він не визначається.

Виклад основних результатів дослідження. У науковій доктрині устоялося твердження декількох понять розуміння цивільної процесуальної правоздатності. Наприклад, А.Л. Паскар визначає, що цивільна процесуальна правоздатність – це «здатність фізичних і юридичних осіб, за наявності вимог, передбачених нормами цивільного процесуального законодавства, мати цивільні процесуальні права та обов'язки учасника цивільного процесу» [8, с. 100]. Ю.В. Білоусов вбачає необхідність концентрувати увагу не на юридичних та фізичних особах, а безпосередньо на ідентифікованих видах учасників цивільного процесу таких як «сторони, треті особи, заявника, зацікавленої особи» [7, с. 34]. Тобто, що надає можливість чітко визначити тих учасників цивільних процесуальних правовідносин, на яких у загальному контексті поширюється цивільна процесуальна правоздатність в цивільному процесі.

Отож, як видається відзначити, законодавча конструкція ст. 28 ЦПК України уособлює і один напрям вчених, стосовно поширення їх на учасників цивільного процесу та інших. Зокрема, визначено, що цивільна процесуальна правоздатність – це «здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи». Одразу варто предметно вказати на те, що у даній процесуальній нормі законодавцем не визначено питання про процесуальну правоздатність інших учасників процесу, таких як свідків, експертів, перекладачів, секретарів судового засідання, судових розпорядників, осіб, які надають правову допомогу, тощо. Аналізуючи цивільні процесуальні норми ст.ст.47-56 ЦПК України, неможливо визначити і відповідну цивільну процесуальну правоздатність цих осіб.

Насамперед, на нашу думку, варто зазначити, що ст. 28 ЦПК України є загальною нормою, оскільки поширюється на таку категорію учасників цивільного процесу, як ото «особи, які беруть участь у справі» (ст. 26 ЦПК України), через те, що їх ідентифікують. Прив'язка законодавця до матеріального критерію безпосередньо має місце, оскільки йдеться про вказівку на фізичних та юридичних осіб. Це свідчить насамперед про спосіб викладу норми, її характеристика вказує на те, що йдеться про загальний підхід, оскільки «фізичні» та «юридичні особи» ідентифікуються у даній нормі, та стосуються саме сторін, третіх осіб, заявників, а також зацікавлених осіб у цивільному процесі як учасників цивільних процесуальних правовідносин. Таким чином, можливо переконливо вказати на те, що для осіб, які беруть участь у справі (сторони, треті особи, заявники, заінтересовані особи, тощо) законодавчо відбивається правова природа поєднання матеріального та процесуального закону у контексті інституту правоздатності осіб, які беруть участь у справі. Це вказує на їх взаємопов'язаність, невід'ємність та

юридичну природу «фізичних» та «юридичних осіб» у цивільному судочинстві.

І хоча дана норма є загальною, вона не стосується жодним чином цивільної процесуальної правоздатності тих осіб, які є «іншими учасниками цивільного процесу».

Статтями 47-56 ЦПК України передбачені структурні елементи інституту цивільних процесуальних правовідносин таких учасників (права та обов'язки), вбачається їх цивільних процесуальний статус певною мірою, тощо. Натомість ці норми хоч є спеціальними нормами, проте такі не визначають цивільної процесуальної правоздатності таких суб'єктів, але все ж таки торкаються (закріплюють певною мірою, тобто відображають по суті) питання цивільної процесуальної правосуб'єктності інших осіб, як учасників цивільних процесуальних правовідносин.

Не можливо повністю погодитися із представниками Харківської цивілістичної школи у тому, що «... правоздатність ... у складі правосуб'єктності інших учасників процесу мають спеціальний, а не загальний характер і не відображають загальних властивостей всіх суб'єктів цивільного процесуального права, то і формуючи їх зміст у спеціальних статтях закону було б зайвим з точки зору юридичної техніки. ... цивільна процесуальна правосуб'єктність для кожного суб'єкта цивільного процесуального права є специфічною» [3, с. 400-401]. Де щодо специфіки змісту цивільної процесуальної правоздатності інших учасників цивільного процесу явно окреслюється фактом підстав їх виникнення, які безпосередньо пов'язані із (а) моментом виникненням можливості мати цивільні процесуальні права. Як правило, такі виникають із народження, із реєстрації юридичної особи, тощо. Тобто такі тісно пов'язані з правовою природою ідентифікації суб'єкта права перш за все в матеріальному праві (цивільному). Так як в останньому повинні збігатися низка ознак, що характеризують (ідентифікують) особу як учасника цивільних правовідносин. Матеріальні ж права є невід'ємними від процесуальних, оскільки з цим критерієм пов'язана можливість та здатність обрати форму та спосіб захисту порушеного права, свободи чи то інтересу. Відтак, матеріально-правова природа цивільної дієздатності породжує одразу здатність мати абсолютне право на захист. У силу свого специфічного статусу, як то секретар судового засідання, експерт, судовий розпорядник тощо, первинні норми, що його регулюють та зумовлюють, є якраз і матеріальні норми публічного права (спеціальні закони: «Про судоустрій і статус суддів», «Про судову експертизу та експертну діяльність в Україні», тощо), вони і є якщо не визначальними то фундаментальними для визначення правоздатності в матеріальному та процесуальному сенсі. Цим, на нашу думку, і підкреслюється процесуально-правова природа специфіки інституту правосуб'єктності інших осіб у цивільному процесі як учасників цивільних процесуальних правовідносин.

Натомість неможливо погодитися і з тим, що (б) є «зайвим» передбачення в процесуальному законі цивільної процесуальної правоздатності цих інших учасників цивільного процесу. Оскільки показово з цього приводу варто вказати на те, що норми, які визначають процесуальне становище осіб (ст. ст. 47-56 ЦПК України) є імперативними, а дані учасники, важливими суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, оскільки одна їх категорія «сприяє здійсненню правосуддя», інша – «забезпечує матеріально технічне провадження у справі». А це означає, що є не припустимим незакріплення дефінітивної норми щодо їх визначення за поняттям, а також невідсилання

до спеціального закону, у якому правозастосовувачу можливо віднайти зміст правоздатності таких інших осіб, а вслід за цим зорієнтуватися щодо правоздатності. Адже в даному ключі важливо пам'ятати, що правосуб'єктність є надважливим елементом виникнення, зміни та припинення цивільних процесуальних правовідносин, і тому відстежується (має вплив) по усіх інститутах та стадіях цивільного процесу.

Адже, аналізуючи судову практику, яка склалася у контексті інституту цивільної процесуальної правоздатності, важливо вказати на проявлення тих проблем, які, на нашу думку, тісно пов'язані із законодавчою та доктринальною невизначеністю. Зокрема, це відслідковується на можливості участі у цивільному процесі. Наприклад, із ухвали Апеляційного суду Хмельницької області від 16 квітня 2009 р. № ЄДРСР:3756478 вбачається, що «... відтак, враховуючи, що Сокирянська районна виконавча дирекція не є юридичною особою, тобто не наділена цивільною процесуальною правоздатністю та дієздатністю, а її представник Кулій І.Б. подав до суду від її імені позовну заяву, не маючи на це повноважень, відповідно, вона не може бути стороною у справі» [10, с. 190]; або ж, відповідно до ухвали Апеляційного суду Чернігівської області від 10 листопада 2008 р. № ЄДРСР: 2611193, вбачається, що «... відповідно до ст. 91 ЦК України цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення. Цивільну процесуальну правоздатність, здатність мати цивільні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи, згідно зі ст.28 ЦПК України, мають тільки фізичні та юридичні особи. Оскільки кооператив «ГАЗ-Пустотіно» не набув статусу юридичної особи, то він не може мати цивільні права та обов'язки сторони у справі, а отже бути позивачем та відповідачем в суді» [10, с. 194], тощо. Отже, із даних рішень судів вбачається взаємопов'язаність матеріальної та процесуальної правоздатності та вплив її на підставу виникнення цивільних процесуальних правовідносин.

Разом з тим, на нашу думку, аналізуючи низку норм (ст. ст. 47-56 ЦПК України), та в силу їх фундаментальної основи у спеціальних законах, які і визначають їх службовий статус, можливо також вказати на те, що «інші» учасники цивільних процесуальних правовідносин, також тісно пов'язані із матеріальним та процесуальним правом. Наприклад, у першому, у кожній із норм матеріального права, закріплюються повноваження та сутність їх як учасника цивільного процесу. А саме, відповідно до ст.156 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» (відносно служби судових розпорядників), «...судові розпорядники забезпечують додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні...» (ч.1 цієї статті); та ст. 49 ЦПК України, відповідно до якої «...судовий розпорядник... забезпечує належний стан зали судового засідання...; ... оголошує про від та вихід суду ...; ... приймає від учасників цивільного процесу документи...», тощо.

Це дає можливість за аналогією підтвердити ту обставину, що спеціальні закони, що визначають службовий статус «інших осіб» як учасників цивільних процесуальних правовідносин, а норми ЦПК України безпосередньо вказують на той сегмент повноважень, що продовжують службовий (цивільно-процесуальний) статус таких осіб, у цивільному процесі. Таким чином, процесуально-правова природа цивільної процесуальної правоздатності «інших осіб» зумовлюється як матеріальними (спеціальними законами, публічним правом), так і процесуальними

нормами (спеціальними нормами ЦПК України, які впливають із публічного процесуального права).

Висновки. Таким чином, на підставі викладеного можливо прийти до переконливого висновку у тому, що наразі постає необхідність законодавчого закріплення дефініції цивільної процесуальної правосуб'єктності кожної із двох груп інших учасників цивільного процесу. Оскільки, на нашу думку, це сприятиме спрощенню тлумачення в цивільному процесуальному законодавстві інституту цивільної процесуальної правосуб'єктності, а для науки цивільного процесуального права сприятиме виробленню єдиного підходу та концепції в розумінні сутності та правової природи цього інституту.

Література:

1. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія. – К. : Атіка, 2011. – 420 с.
2. Єрмоленко М.В., Мельник М.Б. Цивільна процесуальна правосвідомість: деякі проблеми правової конструкції цивільних процесуальних норм // Юридична наука в ХХІ ст.: перспективи та пріоритетні напрями досліджень: тези доповідей міжнародної науково-дослідної конференції, м. Запоріжжя, 30-31 травня 2014 року – за редакцією Т.О. Коломоєць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – С. 48-50.
3. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін. ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
4. Особливості дії цивільних процесуальних обов'язків в Цивільному процесуальному праві України : монографія / М.Б. Мельник, Я.Я. Мельник, М.М. Ясинюк / [за загальною редакцією д.ю.н., професора М.М. Ясинюка]. – К. : Алерта, 2014. – 336 с.
5. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, В.В. Баранкова та ін. ; За заг. ред. професора В.В. Комарова. – Х. : Харків юридичний, 2008. – 928 с.
6. Проблеми оптимізації цивільного процесу в Україні : монографія / Берестова І.Е., Бичкова С.С., Бобрик В.І. та ін., за ред. академіка НАПрН України О.Д. Крупчана. – К. : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2011. – 180 с.
7. Цивільний процес : навч. посіб. / А.В. Андрушко, Ю.В. Білоусов, Р.О. Стефанчук, О.І. Угриновська та ін. – За ред. Ю.В. Білоусова. – К. : Прецедент, 2006. – 293 с.
8. Цивільний процес України : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. ; [за загальною ред. д.ю.н., доцента Ясинюка М.М.]. – Суми : Видавництво «МакДен», 2013. – 808 с.
9. Фурса С.Я., Щербак С.В., Євтушенко О.І. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи : науково-практичний посібник. – К. : Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2006. – 448 с.

10. Шадура Д.М., Менів О.І. Судова практика застосування Цивільного процесуального кодексу України (2006–2009 рр.) : практичний посібник. Т. 1 : Загальна частина. – Х. : Харків юридичний, 2010. – 536 с.
11. Ясинюк М.М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правий аспект) : монографія. – К. : Алерта, 2014. – 352 с.

Мельник Ю. А. Гражданская процессуальная правоспособность других участников гражданского процесса

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, касающиеся проблемы правовой природы гражданской процессуальной правоспособности «других участников гражданского процесса». Анализируются вопросы взаимосвязанности института гражданской процессуальной правоспособности в материальном и процессуальном праве. Раскрывается вопрос коллизионности общих и специальных норм гражданского процессуального законодательства в контексте института гражданской процессуальной правоспособности участников гражданского процесса. Доводятся факты влияния и зависимости неполноты законодательного закрепления этого института с применением в судебной практике.

Ключевые слова: гражданская процессуальная правоспособность, другие участники гражданского процесса, гражданские процессуальные правоотношения, гражданская процессуальная правосубъектность.

Melnik Y. The civil procedural capacity of the other litigants

Summary. The article is devoted to the pecuniary and procedural issues regarding the problem of the legal nature of the civil procedure capacity of the „other litigants”. The general frameworks of the common features of the pecuniary and procedural law of the legal capacity’s concept have been analyzed. The collision between general and special rules of the civil procedure legislation in the context of the civil procedure capacity’s concept of the litigants has been concerned. The facts of the reversal of judgments because of influence and dependence on the incompleteness of the legal definition of this concept in the Ukrainian legislation have been proved.

Key words: civil procedure capacity, other litigants, civil procedure relations.